

УДК 911.3:796.5 (477)

В. С. Пацюк

Криворізький державний педагогічний університет

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ РІЗНИХ ВИДІВ ІНДУСТРІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ НА КРИВОРІЖЖІ

Розкрито особливості становлення різних видів індустриального туризму на Криворіжжі. В процесі анкетування виявлено та проаналізовано інтереси споживачів стосовно різних напрямків індустриального туризму.

The features of becoming of different kinds and forms of industrial tourism are exposed on Kryvyi Rih. In the process of questionnaire it is discovered and analyses interests of users in relation to different directions of industrial tourism.

Вступ. Кожен регіон світу – незалежно від того, чи був він освоєний з глибини віків, чи є територією нового розвитку – є матеріальним виявом життєдіяльності певної суспільної системи і вже тому являє собою вдачний об'єкт для дослідження і пропаганди засобами туризму. Адже будь-який регіон світу є унікальним виявом культурно-ментальних особливостей, осередком формування специфічної, властивої лише йому матеріальної спадщини. Промислові регіони привертають увагу, так як знайомлять нас із надбаннями людства індустриальної стадії розвитку.

Криворіжжя має повну палітру різноманітних індустриальних об'єктів: тут представлені як об'єкти гірничодобувної, так і обробної промисловості, як археологічні індустриальні об'єкти, так і об'єкти створені в новітню епоху. Саме тому індустриальний туризм в межах Кривбасу має значний потенціал і є особливо актуальним видом підприємницької діяльності людини.

Вихідні передумови. Проблематика становлення індустриального туризму, хоч поки і не набула широкої популяризації, проте привернула увагу багатьох відомих вчених, а саме: Бейдика О.О., Зеленської Л.І., Афанасьєва О.Є., Тютюнника Ю.Г. Питанню розвитку індустриального туризму власне на теренах Криворіжжя присвячують свою діяльність Казаков В.Л. та Казакова Т.А.

Формулювання цілей статті, постановка завдання. Шляхом аналізу ресурсної бази регіону, виявити та обґрунтовано довести, які види індустриального туризму перспективні для становлення на теренах Криворіжжя.

Виклад основного матеріалу. Індустриальний туризм на Криворіжжі – найприбутковіший туристичний напрям, що обумовлюється значною ресурсною та геопросторовою базою для його широкого розвитку. В свою чергу, індустриальний туризм є різноплановим явищем, що включає в себе цілий спектр туристських напрямків. Найбільш конструктивно напрямки індустриального туризму було розкрито Казаковим В.Л. Він виділив гірничопромисловий підклас, що включає кар'єрний, відвальний, провальний та шахтний підвиди та фабрично-заводський підклас, що включає промислово-металургійний, -машинобудівний, -гірничо-будівельний, -хімічний, -енергетичний, -легкопромисловий підвиди [1].

Якщо ж детальніше зупинитися на покомпонентному розгляді підвидів індустриального туризму, то найбільший потенціал по залученню туристів та відповідно за рентабельністю та прибутковістю має шахтний туризм – один із зовсім нових видів туризму, який можна віднести до групових, так і до індивідуальних форм проведення. Шахтний туризм можна розуміти як відвідування з різною метою (науковою, пізнавальною, спортивною тощо) об'єктів гірничої промисловості, тобто шахт. Як індивідуальна форма при проведенні буде мати вищу ціну, носитиме персональний характер. За джерелом організування шахтний туризм можна віднести до комерційного виду туризму, так як він спрямований на отримання туристськими підприємствами прибутку. За інтенсивністю туристичних потоків шахтний туризм можна віднести до постійного виду туризму, так як добре обладнану шахту можна відвідувати протягом року. Екскурсію в шахту доцільно проводити для молоді та осіб середнього віку, великого значення набувають фізіологічні особливості організму людини. За тривалістю подорожування шахтний туризм відносять до короткострокового виду.

Передумовами розвитку шахтної екскурсійної справи є залучення елементів анімації – обід в робочій їдальні, переодягання в шахтарський робочий одяг, присутність під час видобутку корисних копалин, спостереження роботи різноманітних гірничих механізмів. Шахта має бути закритою й не затопленою, мати збережену у робочому стані підйомну систему, задовільний технічний стан

безпеки, певну глибину (800 – 1000 м), багаточисельні підземні галереї, забої тощо; останні явища є аналогами природних карстових печер. Серед шахт Кривого Рогу таким вимогам відповідають шахти „Гігант”, „Саксагань”, „Північна”, „Першотравнева”, „Зоря” [2].

Кар’єрний та відвальний види індустріального туризму багато в чому мають подібність до шахтного туризму, однак мають сезонний характер і їх відвідування напряму залежить від погодних умов.

Одним із таких об’єктів для заповідання може стати кар’єр №3 НКГЗК (це класичний за своєю формою кар’єр, схеми та фото з розрізами якого вміщені в більшості підручників з гірничої справи – його довжина – 1,93 км, середня ширина – 1,31 км), кар’єр ПівдГЗК (найглибший в Європі – 385 м), Коломоївський гранітний кар’єр, закритий Жовтневий гранітний кар’єр.

В районі рудника ім. Рози Люксембург сформувалася система найбільших в Україні провалів (глибиною 100 – 150 м, діаметром до 200 – 250 м), відповідно тут є всі умови для розвитку провального туризму.

Також до гірничопромислового напрямку індустріального туризму можна віднести відвідування гірничо-збагачувальних комбінатів (ГЗК). На теренах Криворіжжя їх п’ять: Інгулецький, Новокриворізький, Південний, Центральний, Північний (це найбільша в Україні концентрація ГЗК). Головними об’єктами для індустріального туризму на їх території є кар’єри, відвали, дробильні і збагачувальні фабрики, цехи по виробництву обкотишів, гірничо-транспортні цехи з парком великотоннажних автомобілів (100 – 120 тон), цехи шламового господарства з велетенськими за розмірами шламосховищами.

Розгалужена ресурсна база сприяє повномірному розвитку фабрично-заводського напрямку індустріального туризму, що представлений наступними підвидами: *промислово-металургійний* (ВАТ «Арселор Міттал Стіл Кривий Ріг»), *промислово-машинобудівний* (ВАТ Криворізький центральний рудоремонтний завод гірничого обладнання, ВАТ Криворізький турбінний завод «Констар», ВАТ «Криворіжгірмаш», ВАТ Дослідний завод КриворіжНДПрудмаш), *промислово-гірничо-будівельний напрям* (ВАТ «Кривий Ріг Цемент»), *промислово-хімічний* (ВАТ Криворізький силікатний завод, ЗАТ «Криворізький суриковий завод»), *промислово-енергетичний* (ВАТ Криворізька ТЕС), *легкопромисловий* (ВАТ «Полстар», ВАТ «Криворізька швейна фабрика «Старт», ЗАТ «Веретенно-вовнопрядильна фабрика»).

Поряд з цим індустріальне середовище регіону створює сприятливі умови для розвитку цілої низки супутніх видів туризму. І хоча вони мають дещо інший зміст, ніж власне індустріальний туризм, однак із-за спільності ресурсної бази та із-за спрямованості супутніх видів туризму на більш детальне розкриття та конструктивне доповнення індустріального туризму, ми вирішили розглядати їх у контексті підвидів індустріального туризму.

Індустріально-пізнавальний підвид – його зміст полягає в ознайомленні з індустріальною спадщиною в цілому, так і з окремими її об’єктами. Особливістю даного підвиду є те, що гносеологічні елементи притаманні всім без виключення підвидам індустріального туризму. Це в деякій мірі нівелює необхідність виділення індустріально-пізнавального підвиду, проте зважаючи на цілісність та змістовність даного напрямку, вважаємо цілком доцільним його виокремлення.

Індустріально-навчальний підвид – передбачає відвідування індустріальних об’єктів з метою переведення теоретичних знань в практичну площину. Звісно, це переважно стосується студентів різноманітних ВУЗів політехнічного спрямування, які під час виробничих практик мають змогу ознайомитись з різноманітними виробничими процесами. Так, у місті два ВУЗи - Криворізький технічний університет та Криворізька металургійна академія, студенти яких набувають знань, умінь та навичок під час проходження практик на гірничо-збагачувальних комбінатах та різноманітних заводах міста. З метою відвідування виробничих структур до міста приїжджають студенти інших ВУЗів України та Зарубіжжя.

Індустріально-науковий підвид - передбачає ознайомлення з тілами, явищами та процесами індустріального змісту з метою їх систематизації та класифікації як об’єктів індустріальної спадщини. Зокрема викладачами та студентами Криворізького державного педагогічного університету проводиться збір інформації, польові дослідження та картографування об’єктів індустріальної спадщини. Ще одним напрямком індустріально-наукового туризму є проведення наукових конференцій, що в тій чи іншій мірі присвячені проблемам розвитку техногенних ландшафтів.

Індустріально-діловий підвид – характеризується тим, що процес відвідування індустріальних підприємств має за мету ознайомлення з певними технологіями виробництва, перейняття досвіду та укладання договорів представниками різних підприємств. На Криворіжжі близько зосереджено

понад 6 тисяч підприємств, з яких близько 90 великих [18], які можна відвідувати з подібною метою. Тут можуть бути створені всі умови для проведення як всеукраїнських так і міжнародних ділових засідань з метою проведення найрізноманітніших фінансових операцій.

Індустріально-екологічний підвид – в даному напрямку було виокремлено ще два підвиди, так як вони хоч і об'єднані спільним екологічним спрямуванням, проте мають зовсім різний зміст.

- контрастний підвид – має за мету екологічне виховання шляхом наочної презентації негативного впливу людини на довкілля при контрастному показі природоохоронних об'єктів (як має бути в ідеалі) та антропогенно трансформованих об'єктів (що ми маємо після втручання людини);

- відновлювальний – передбачає проведення рекультиваційних робіт на антропогенно трансформованих та антропогенного модифікованих територіях з метою опаркування території та створення зон відпочинку в умовах індустріальних ландшафтів.

Індустріально-спортивний підвид - організації спортивно-туристичної діяльності в криворізькому регіоні сприяє подібність антропогенних ландшафтів ландшафтам різних геосистем. Так шахти є аналогами печер, аналогам гір є круті і скелясті схили стародавніх кар'єрів, сипкі та курумоподібні поверхні відвалів.

З огляду на наявну індустріальну спадщину, розвиток спортивного туризму відбувається за двома основними напрямками:

- тренувальний – полягає у проведенні тренувань перед походами як різних напрямків туризму, так і різних категорій складності. Наявність у місті індустріальних ландшафтів, що є зменшеною моделлю гір, створює сприятливі умови для відпрацювання руху крутими схилами з практикуванням раціональної техніки ходьби (правильна постановка ніг, опора на альпеншток), руху порослими травою, осипними схилами, оволодіння прийомами зав'язування необхідного набору вузлів і обов'язок, оволодіння технікою спуску і підйому по вертикалі при зовнішній страховці, руху у зв'язці по 2 – 4 чол. при взаємній страховці, організації страхування потерпілих на імпровізованих ношах, страхувальних поясах, оволодіння елементами техніки рятувальних робіт у гірських умовах тощо. За подібною методикою здійснюються тренування скелелазів та альпіністів.

Наявність на Криворіжжі системи лінійних горизонтальних та вертикальних порожнин: ортів, квершлагів, штреків, гезенків, колодязів, стволів, є основою для розвитку спелеотуризму.

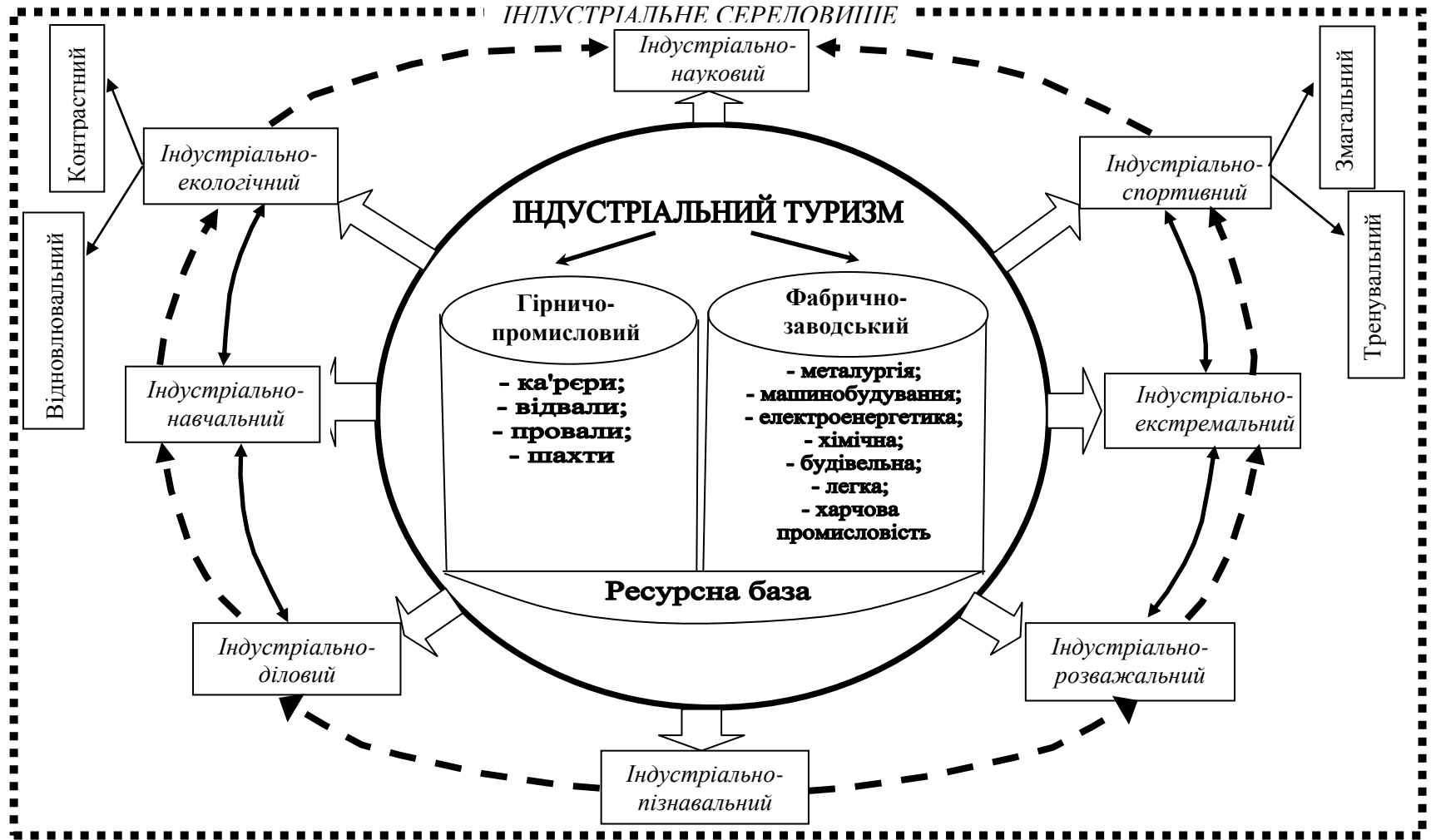
- змагальний – передбачає проведення в індустріальному середовищі різноманітних змагань як місцевого, так регіонального та державного рівнів. Тут цілком доцільно проводити змагання з техніки пішохідного туризму (є сприятливі умови для подолання завалів, спусків та підйомів по схилам, для проведення нічних крос-походів), гірського туризму (подолання скель, рух по осипам), велотуризму (рух по вузькій стежці, об'їзд складних ділянок, рух по ґрунтовим дорогам). Висота відвалів сприяє проведенню змагань зі скелелазіння.

Індустріально-екстремальний підвид – до цього напрямку зазвичай відносять подорожі та екскурсії, що здійснюються в складних умовах (часто на межі фізичних можливостей людини) і потребують спеціальної підготовки та спорядження. Місто має величезні шанси щодо організації екстремального туризму, адже тут знаходяться одні з найглибших у Європі шахти, кар'єри, провалля. В Україні існує практика проведення змагань з підземного орієнтування, що мають місце в одеських катакомбах, подібні змагання можна проводити і в нефункціонуючих шахтах Кривбасу.

Індустріально-розважальний підвид – включає проведення різноманітних заходів розважального характеру (конкурси, фестивалі, шоу-програми). Такі заходи можна приурочувати до певних свят, як-то День металурга, День шахтаря тощо. Стимулювати розвиток даного підвиду туризму можна шляхом створення на теренах індустріального Криворіжжя тематичних парків, анімаційних програм, музеїв нетрадиційної тематики.

Щоб структуровано відобразити всі взаємозв'язки різних підвидів індустріального туризму та виявити їх інтеграційні властивості, було зроблено спробу схематично їх розкрити (рис. 1).

З даної схеми чітко прослідковується проникнення індустріально-пізнавального туризму до інших підвидів. Також стає очевидним, що підвиди індустріального туризму утворюють тріади: 1) індустріально-екологічний – індустріально-науковий – індустріально-діловий та 2) індустріально-спортивний – індустріально-екстремальний – індустріально-розважальний. Ці тріади пов'язані більш чіткими зв'язками, спільним спрямуванням та подібністю ресурсної бази.

Рис. 1. Індустріальний туризм та його напрямки

Для того, щоб виявити перспективність розвитку індустріального туризму та окремих його напрямків, було проведено анкетування мешканців криворізького регіону. Його результати дали змогу структурувати отриману інформацію та прослідкувати наявний потенціал за різними категоріями туристів.

Таблиця 1.

Розподіл інтересу залежно від різних категорій туристів

Підвиди індустріального туризму	Категорійні ознаки туристів										
	Вік			Стать		Сімейний стан		Соціальний статус			
	Молодь	Дорослі	Пенсіонери	чоловіки	жінки	одружені	неодружені	робітники	селяни	інтелігенція	бізнесмени
1. Індустріально-пізнавальний	≈	+	◆	≈	≈	≈	≈	◆	◆	+	+
2. Індустріально-навчальний	+	≈	=	+	◆	≈	≈	+	=	≈	◆
3. Індустріально-екологічний	◆	+	≈	≈	≈	≈	≈	◆	◆	+	≈
4. Індустріально-науковий	◆	+	◆	+	≈	≈	≈	=	=	+	≈
5. Індустріально-діловий	≈	+	◆	+	◆	≈	+	◆	=	◆	+
6. Індустріально-спортивний	+	≈	=	+	◆	≈	+	≈	◆	≈	≈
7. Індустріально-екстремальний	+	≈	=	+	◆	◆	+	≈	◆	◆	+
8. Індустріально-розважальний	+	≈	=	+	◆	◆	+	+	◆	◆	+

+ - високий інтерес

≈ - середній інтерес

◆ - низький інтерес

= - інтерес відсутній

Детальний аналіз розподілу інтересів залежно від різних категорій туристів, переконує нас в тому, що підвиди індустріального туризму цікавлять переважно молодь та дорослих людей, майже не переймаючи пенсіонерів. За гендерною ознакою до індустріального туризму більше схильні чоловіки, стосовно сімейного стану, в більшості індустріальним туризмом займаються неодружені. За соціальним статусом індустріальний туризм приваблює в основному представників інтелігенції та бізнесу. Порівнюючи ці дані із загальносвітовими тенденціями розвитку туризму, можна відзначити, що на відміну від класичних видів туризму, індустріальним туризмом займається значно менша частка пенсіонерів (вікова ознака) та жінок (статева ознака), показники по сімейному стану та соціальному статусу майже збігаються із загальносвітовими.

Висновки. Провівши ґрунтовне дослідження, варто відзначити особливості становлення індустріального туризму на теренах Криворіжжя:

- ресурсна база Криворіжжя сприяє розвитку багатьох підвидів індустріального туризму;
- екскурсії можливо здійснювати як на неробочі, так й на працюючі виробничі об'єкти;
- при проведенні екскурсій варто залучати елементи анімації – обід в робочій їдальні, переодягання в робочий одяг, присутність під час видобутку корисної копалини або виготовлення промислової продукції, спостереження

роботи різноманітних гірничих механізмів;

- екскурсії на об'єкти гірничопромислового класу мають сезонний характер, тоді як екскурсії на об'єкти фабрично-заводського класу можливо проводити цілорічно;

- екскурсії на виробничі об'єкти переслідують пізнавальні, навчальні, ділові, спортивні, наукові, розважальні цілі;

- індустриальний туризм є комплексним напрямком, тому при організації екскурсії варто раціонально поєднувати відвідування різних класів виробничих об'єктів;

- індустриальний туризм завжди організований, «дикий» індустриальний туризм небезпечний для життя;

- індустриальний туризм орієнтовний, як правило, на молодь, представників бізнесу та інтелігенцію.

Список використаних джерел: 1. Казаков В.Л., Казакова Т.А., Завальнюк О.Й. Техногенний туризм у системі природокористування //Екологія і раціональне природокористування: Збірник наукових праць Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка. – 2006. – 244 с. 2. Казакова Т.А. Екскурсії в шахту – перспективний напрямок розвитку техногенного туризму //Теоретичні, регіональні, прикладні напрями розвитку антропогенної географії та ландшафтознавства. Матер. II міжнар. наук. конф. – Кривий Ріг, 2005. – С. 124 – 127. 3. www.kryvyirih.dp.ua